

Жарко Н. Миленковић*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет, докторанд

Оригинални научни рад
Примљен: 14. 09. 2018.
Прихваћен: 15. 10. 2018.

ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА КЊИЖЕВНОГ ЖАНРА ЖИТИЈА
(на примеру средњовековног *Синаксарског житија Светог Симона* патријарха Пајсија и предромантичарског стихованог *Житија преподобнаго Стефана Првовенчананаго краља сербскога, нареченог в монасех Симон Викентија Ракића*)

У раду се бавимо двама житијима посвећеним првом српском краљу Стефану Првовенчаном, патријарха Пајсија и Викентија Ракића. И једно и друго дело настају на крају епоха, када су приметна нова струјања у српској књижевности. Будући усамљен у својим подухватима, патријарх Пајсије остаје последњи писац чија су дела написана у духу поетике старе српске књижевности. Дело Викентија Ракића, настављајући се на несталу црквену традицију, имало је веома важну улогу у очувању националног и верског идентитета српског народа, нарочито у рубним крајевима, као и у стварању континуитета српске књижевности, прекинутих разним недаћама.

Кључне речи: средњовековно житије, „житије во стихи”, дезинтеграција, поетика старе српске књижевности, религиозни еп, предромантизам.

Увод. Проблем жанра: житије – хагиографија – биографија

У *Речнику књижевних термина* који је уредио Драгиша Живковић у одредници „Житије” (одредницу написао Димитрије Богдановић), стоји следећа дефиниција: „Општи назив хагиографског жанра у византијској

---

* zarkomilenkovic@hotmail.rs

и старој словенској књижевности. Настао из документарних записа о смрти мученика (*acta martyrum*) или краћих повести и анегдота о подвигу светих пустињака-испосника (*apophthegmata, paterik*), овај књижевни род је доживео значајну еволуцију и разграно се у више врста” (Богдановић 1985: 895). У зависности од тога ког је обима житије и тога да ли се употребљавало у литургијске сврхе, подела се врши на велика (реторска) житија и кратка, односно сажета, пролошка, то јест синаксарска житија. Први тип житија није намењен за читање на литургији, већ за читање за време обедовања у трпезарији, а други тип житија чита се за време службе светоме који се тог дана прославља.

У свом књижевном облику и структури, као год и у стилском изразу, житије се надовезује на традицију хеленистичке биографије, и представља у суштини такође биографију (животопис). Оно по чему се житије битно разликује од биографије у класичном смислу речи јесте сакрална подлога и оквир његовог садржаја, циљ ради кога се житије пише и функција коју оно треба да врши у стварању и одржавању култа (Богдановић 1985: 895).¹

Ђорђе Трифуновић, поред тога што наводи да је то сложен жанр², као и да је то „најособенија врста у византијској и јужнословенској и источној књижевности” (Трифунувић 1990: 47) о жанру житија пише следеће: „Жанр житије обично има дужи наслов. ’Житије и жизан светаго...’ проширује се атрибутима и другим подацима. Прве две речи (житије и жизан) предодређују ток жанра, који одговара и византијском облику. То нису синоними, већ два обавезна угаона камена на којима се подиже грађевина житија. Један *живот* (житије), а други – *подвизи* јунака (жизан). На тај начин писац већ на самом почетку стаје на пут којим ће кренути” (Трифунувић 1972: 62–63). Оваквим дефинисањем жанра житија, Трифуновић је приближио класичној биографији која представља „опис живота сваке истакнуте личности” (Богдановић 1985: 79), а још више опису просветитељских поучних биографија попут *Живота и прикљученија* Доситеја Обрадовића у српској књижевности. За српсковизантијску традицију биографија се везује пре свега на „типове светости или драматичног пре-

¹ „Свако житије служи стварању или ширењу култа одређеног лица, а овај култ је жива успомена на чињеницу једнога моралног преображаја, једне успеле реализације Христових заповести и јеванђелских идеала. Житије је стога нужна допуна и продужење Библије” (Богдановић 1991: 59). „Поред есхатолошког погледа на свијет, који реконфигурише реторске поступке, за поетику житија од посебног је значаја феномен који се данас готово и не проблематизује, који се једноставно подразумејева. Тај феномен је светост” (Дојчиновић 2015: 47).

² Књижевни жанрови византијске и старе српске књижевности су иначе јако сложени жанрови, јер представљају један систем узајамно повезаних жанрова, у коме нису прецизно постављене границе између једних и других појмова. Тако у оквиру једног житија налазимо готово све жанрове старе књижевности, попут похвала, ода, посланица и других.

ображавања грешника, а мање стварне околности и појединости живота” (Богдановић 1985: 79).

Непрецизна разграниченост ових двају појмова, још ако им придружимо и термин хагиографија, дакле ових трију појмова³, навела је на запитаност, савремене медиевисте, шта ови термини данас означавају, као и шта је житије, а шта биографија, с обзиром на то да термин хагиографија условно можемо подвести под грчки назив за житије.⁴ Велика збрка у коришћењу ових термина видљива је у готово свим радовима који се тичу жанра житија. Тако и професорка Јелка Ређеп у књизи *Старе српске биографије (поетика жанра)* упркос свим недовољно, али у основи разграниченим терминима – житије и биографију готово поистовећује, иако у уводу каже: „Житије је један од основних прозних жанрова у средњовековној књижевности. Главни предмет у житију је излагање живота светаца. Термин ’биографија’ и ’хагиографија’ нису изворни” (Ређеп 2008: 5). Поставља се питање, због чега је професорка Ређеп, упркос томе што, како каже, термин биографија није изворни, посеже за њим у наслову своје књиге, иако је била на трагу једном разумном решењу овог термилошког спора.

Имајући у виду да је „Житије грађено на протутежи историјског и апстрактног, материјалног и нематеријалног, одређеног и неодређеног” (Трифунковић 1972: 64), тј. да житије „обележава извештај метафизички историјски” (Богдановић 1991: 59) од биографије која прати живот и дела личности о којој се пише, онако како су се они стварно догађали, те представља историографски извор. Житије као такво не може се сматрати поузданим историјским извором, с обзиром на то да „прати ток свечевог живота, посматрајући га у једном метафизичком аспекту, откривајући оно што је важно за оцртавање свечевог религиозног, ’вечног’ лика. Зато су биографски подаци са становишта жанра споредни и неважни. Када се дају, они имају карактер општег места, као биографија типа више неголи биографија личности” (Богдановић 1991: 59). Школски пример јесте „случај” *Житија цара Уроша* патријарха Пајсија, који је једно време српску историју држао у заблуди да је Вукашин убио цара Уроша, а то је немогуће јер је Вукашин умро пре Уроша, што су историчари и доказали.

³ Који су за савременог човека готово неразумљиви јер се углавном односе на исто, зато што се временом изгубила језичка и свака друга суптилност коју је поседовао средњовековни човек.

⁴ С обзиром на то да у *Речнику књижевних термина*, Д. Богдановић хагиографију дефинише као: „култни и поучни текст, којим се слика идеал светог хришћанског живота” (1985: 231).

Медиевиста Данијел Дојчиновић стога покреће питање прецизнијег дефинисања термина житије и биографија:

Свјесни озбиљне недоречености са којом се суочавају, истраживачи средњовјековне књижевности чинили су што су могли, те су посезали за бројним оградама, допунама, додатним напоменама и сл., како би створили какву-такву теоријску кохерентност. Због тога ће Д. Богдановић рећи како житије 'представља у суштини такође биографију (животопис)', али специфичну, како мисли и Ђ. Трифуновић када каже да 'житије, дакле, није обична биографија'. Шта је специфично и необично у томе да је житије – биографија? Вјероватно само чињеница да оно баш у својој суштини то није. Формално можда и јесте, али суштински – не (2016: 210).

Наводећи примере из византијске и српске средњовековне књижевности, овај аутор наглашава да термилошке нејасноће настају код преведене књижевности⁵, попут дела *Вараам и Јоасаф* који наши проучаваоци овог књижевног раздобља углавном не сматрају житијем, иако је оно у својој изворности називано управо *житијем*,⁶ док га неки савремени тумачи чак називају и романом.⁷ Дојчиновић, да би се решио овај неспоразум, предлаже увођење још једног, новог, термина који би разрешио све термилошке нејасноће између житија и биографија: „Најприличније би било, а и функционално најподударније, у употребу увести термин близак византијском жанру *царског (владарског) говора*, чију је блискост са дјелима из *Даниловог зборника* или *Животом Стефана Лазаревића* упутно наглашавати” (Дојчиновић 2016: 214).

⁵ „Шта је у овом термилошком захвату проблематично? На првом мјесту је већ поменута нејасноћа како су нека 'житија' престала то да буду и зашто. Ако је критеријум описивање живота, зашто *Роман о Александру Великом* није житије? Ако ли је пак критеријум описивање светитељског живота, откуд *Живот деспота Стефана* или *Живот цара Душана* међу житијима? Ако је критеријум формалне природе, тек се тада јавља низ проблема: Како поставити *Житије кнеза Владимира*, Савино *Житије господина Симеона*, Доментијаново *Житије Светога Саве* и Теодосијево *Житије Петра Коришког* једно поред другог? А ако је критеријум богослужбени, тј. употребни опет је спорно дјело Константина Философа. Поред тога, стиче се утисак како је српска медијевистика спремна да каже да су готово сва оригинална српскословенска дјела 'биографског' карактера – житија, али да тај критеријум не примјењује на преведена дјела, која су, како је добро знано, била равноправни удионик корпуса старе српске књижевности. А да је сензибилитет средњовјековног човјека добро различивао шта је шта, свједочи потреба појаве *Житија Стефана Дечанског* Григорија Цамблака поред Стефановог житија из *Даниловог зборника*” (Дојчиновић 2016: 213).

⁶ Т. Јовановић, „*Житије Варлаама и Јоасафа* у српском средњовековном наслеђу”, у: *Варлаам и Јоасаф*. Приредио и на савремени језик пренео Томислав Јовановић, Библиотека Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 22, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд 2005, 7–23.

⁷ Видети студију „Византијски роман *Вараам и Јоасаф* (савремен поглед)” (Костић 2015: 67–76).

Из свега напред реченог неоспорно је да у српској књижевној историографији постоји терминолошки проблем приликом говора о жанровима старе српске књижевности, те да би овим питањем, српски медиевисти, требало да се озбиљно позабаве.

Стиховано житије српског предромантизма

За разлику од средњовековних житија, српски предромантизам негује потпуно другачију форму епског песништва, најчешће религиозног. Милорад Павић у традицији религиозног романтичарског епа види настојање да се успостави веза са средњовековном српском књижевношћу: „Замах којим је епско песништво предромантизма одједном обасуло српску књижевност на међи XVIII и XIX века личи помало на један спонтани покушај да се читава стара српска књижевност путописа и житија обнови у стиху” (Павић 1983: 490). Уколико погледамо наслове српских религиозних епова⁸, биће нам јасно да се једна стара, а видели смо, и веома сложена књижевна форма, жели обновити овога пута у другачијем, нешто релаксиранијем облику, у стиху и то епским десетерцем. Узрок популарности „житија во стихи” и њиховог великог броја није, како је сматрао Миодраг Поповић, у идеолошки инкриминисаној *Историји српске књижевности – Романтизам*, али и у још неким својим књигама, чињеница да религиозни епови српског предромантизма „претежно лирски стихови ових песника (Викентија Ракића и Милована Видаковића – прим. Ж. М.) хране верским заносом биготни еснафски дух” (Поповић 1985: 23)⁹, већ један спонтани чин успостављања напрасно прекинутих континуитета. Да би се појавио један Његош, српска литература је морала да пређе одређени

⁸ Најплоднији писац „житија во стихи” је Викентије Ракић: *Житије светаго и праведнаго Алексија човека божија* (Будим, 1798); *Жертва Аврамова* (Будим, 1799); *Историа от Сосане: из светаго пророка Данила гл. 13* (Трст, 1803); *Житие светаго великомученика Јевстатија Плакиде* (Будим, 1803); *Житије свјатаго и праведнаго Јосифа прекраснаго* (Венеција 1804); *Историја о разоренију последњем свјатаго града Јерусалима и о взјати Константинопоља* (1804); *Житије иже во свјатих отца нашего Василија Великаго* (Венеција, 1808); *Житије преподобнаго Стефана Первовенчанаго краља сербскога, нареченог в монасех Симон* (Будим 1804). Поред Викентија Ракића религиозне епове пишу и: Милован Видаковић, Константин Маринковић, Гаврило Ковачевић, Михајло Владисављевић, Јован Милошевић, Арсеније Векички и Петар Вучковић.

⁹ Неретко се у српској књижевној историографији читави покрети и књижевна дела која њима припадају, проглашавају литературом без вредности, коју читају широке народне масе, тј. како се воли рећи „нижи слојеви друштва”. Уколико претпоставимо да је заиста тако, зашто до нас нису стигла дела која су читали високи слојеви друштва?

развојни пут, те према томе, предромантичарски религиозни еп је само једна од фаза те нити која Његоша спаја са српским средњим веком.

Иако и у српској средњовековној књижевности постоје такозвана „стишна житија” јер на почетку садрже стихове, као што је, између осталих, *Синаксарско житије Светог Симона* патријарха Пајсија, морамо напоменути да између тог термина и термина стихованих житија српског предромантизма нема сличности, јер је средњовековно стишно житије само још један облик житија, док је „житије во стихи” српског предромантизма еп са религиозном тематиком. Још једна битна разлика између ова два типа житија, условно речено, јер, напомињемо да ова два термина нису синоними, јесте њихова употребна функција. За разлику од средњовековних житија, која су махом имала своју литургијску функцију, било у самој евхаристији или за трпезом, стихована житија нису имала литургијску функцију, осим да одржавају култ светости у народу и да на тај начин утичу на морално понашање оних који их читају.

Водећи се за цитираним ставом Милорада Павића, професор Сава Дамјанов каже:

У генези српског предромантичарског епа пресудну улогу одиграло је неколико извора. Пре свега то се односи на богату житијну и хагиографску традицију наше старе књижевности, али и на једну знатно старију и обимнију традицију хришћанске литературе, коју је управо средњовековна српска књижевност посредовала у сферу наше културе (почевши од Библије, преко литерарних токова византијског, тј. источнохришћанског културног круга) (Дамјанов 2011: 127).

Упркос томе што је „минеј (месечник) основно тематско исходиште” (Ераковић 2008: 54) већини религиозних епова, а једини предлошак који је користио Викентије Ракић за писање *Житија светого и праведнаго Алексија човека божјија*, и томе што „присуство (неинвентивног) миметичког модела, односно доследно подражавање примарног предлошка, представља (неочекивано објективан) индикатор ограниченог уметничког домета одређеног религиозног епа” (Ераковић 2008: 55), ипак би било погрешно „закључити да *житија во стихи*, превасходно због експлицитних (интертекстуалних) веза са идентификованим предлошцима, веома тешко могу представљати адекватну потврду тезе о предромантичарској *новој осећајности* заборављених аутора” (Ераковић 2008: 11).

Видели смо да поред директног утицаја старе српске књижевности, „житија во стихи” попримају један облик певања „на народну”, а које се огледа у томе што је доминантни стих српског религиозног предромантичарског епа управо епски десетерац у чему препознајемо први облик дезинтеграције овог књижевног жанра.

Путеви дезинтеграције жанра житија – патријарх Пајсије и Викентије Ракић

Дела ових двају писаца настају на размеђи епоха, те се за њих може рећи да чине спојницу у одржавању континуитета српске књижевности. Дело нашег првог аутора, патријарха Пајсија настаје као последњи одјек средњовековне књижевности и труда да се настави континуитет са својим претходницима, с обзиром на то да скоро два века није било значајних писаца. Дело Викентија Ракића је такође на размеђи епоха, краја осамнаестог и почетка деветнаестог века. Његов глас није усамљени глас тога доба, али се кроз праћење настанка његових дела прати промена и струјање различитих тенденција у српској књижевности.

Патријарх Пајсије са својим делом покушава да након обнове Пећке патријаршије (1557) обнови и српску књижевност.¹⁰ Пре њега и Српска црква, народ и књижевност били су на самом рубу опстанка, тако да се патријарх Пајсије налази усамљен у својим подухватима. Суочен са сталним претњама од стране турских власти, патријарх обнавља цркве, библиотеке, али обнавља и поетику старе српске књижевности, пишући своја најзначајнија дела: *Службу Светом Симону, Синаксарско житије Светог Симона* (1628/1629), *Кратко повесно слово о светом кнезу Стефану Штиљановићу* (1631), *Службу Светом цару Урошу, Синаксарско житије Светог цара Уроша* и *Житије Светог цара Уроша* (1641?). Обнављајући, на кратко, књижевно стваралаштво у Србији тога доба, патријарх Пајсије обнавља и читав систем старе књижевности пре турског освајања Србије, с обзиром на то да су му главни извори при састављању својих текстова управо Свети Сава, Теодосије Хиландарац, Доментијан, архиепископ Данило Други, Григорије Цамблак. Као и у свим тешким временима по српски народ, државу и цркву, јако је живо присећање и позивање на првобитну немањићку државу, тако и патријарх Пајсије, свакодневно се сусрећући на терену са уништавањем онога што су Немањићи саградили, обнавља култ светородне династије, уводећи у канон светитеља првог српског краља Стефана Првовенчаног и последњег Немањића, цара Уроша.

Иако постоје индиције да је још Свети Сава¹¹ хтео да првог српског краља уврсти у канон светих, то се није формално десило све до патријарха Пајсија и његове *Службе Светом Симону* и *Синаксарског житија*, јер дотада „од уобичајених прописаних елемената култа, било је заступљено

¹⁰ Опширније о животу и раду патријарха Пајсија видети у књизи Томислава Јовановића *Књижевно дело патријарха Пајсеја* (2001).

¹¹ О томе опширније видети у: Јовановић 1993: 18–19 и Поповић 2013: 573–585.

’цело’ тело, али не и прославни, литургијски састави” (Поповић 2013: 581). Са појавом ова два списа Стефан Првовенчани добија своје место у месецослову светитеља, а десетак година касније и последњи Немањић цар Урош добија литургијске списе и бива такође, уврштен у Србе светитеље.

Највећи познавалац дела патријарха Пајсија, професор Томислав Јовановић, о овоме делу пише:

Пошто *Синаксарско житије Светог Симона* није сачувано у аутографу нити у неком препису на српскословенском језику, не може се рећи да ли је оно било управо таквог обима. Према уобичајеном распону већине синаксарских житија, ово је далеко опширније и жанровски се приближава типу слова. Иначе у њему су видљиве извесне интерполације, при завршетку, где се спомињу неки догађаји из времена после Пајсијеве смрти, што упућује на вероватне прераде првобитног облика овог списа. О томе говори и помињање Пајсија у трећем лицу једнине, а изворно је било свакако у првом лицу једнине или множине (Јовановић 1993: 24).¹²

Дело је састављено по предлошку Теодосијевог *Житија Светог Саве*, само што се овде догађаји излажу у својој штурости, без неког значајнијег уметничког уобличавања, будући да за то није ни било места у оваквом типу житија. Ово житије одликује концизна мисао, одржива од почетка до краја, а то је светост краља Стефана Првовенчаног, чији развитак пратимо од почетка (његова припадност светородној династији Немањића) до краја житија (смрт, нетрулежне мошти, чуда).

Дело Викентија Ракића, најплоднијег састављача „житија во стихи”, обимно је. Овај „човек вредан и истински побожан” (Скерлић 2006: 111) написао је седам стихованих житија.¹³ Његово последње *Житије преподобнаго Стефана Првовенчаного краља сербскога, нареченог в монасех Симон* (1814), настало је на захтев студеничког игумана Мелентија Никшића, након пропасти Првог српског устанка, када су се монаси манастира Студенице са моштима Светог Симона нашли у манастиру Фенек, бежећи пред турском осветом. О овом писцу и овоме делу има веома мало литературе. Један од најбољих и најзначајнијих проучавалаца

¹² „Интересантно је да се у овом житију помињу и догађаји око преноса моштију Светог Симона који су се десили после Пајсејеве смрти, што упућује на податак да је неко ово житије (с обзиром да није сачувано у аутографу, већ у преписима на новорускословенском што га удаљава од изворности, прим. Ж. М.) касније прерађивао, али је несумњиво да се у основи налази текст патријарха Пајсеја. Име аутора у житију помиње се у трећем лицу, што није ништа необично за средњовековни књижевни текст, али јесте за Пајсеја који када говори о себи, говори у првом лицу” (Струњаш 2011: 222).

¹³ Видети: Викентије Ракић, *Изабрана дела*, прир. С. Дамјанов и Р. Ераковић, Матица српска, Нови Сад, 2014.

ове врсте Ракићевог стваралаштва (и не само Ракићевог већ и осталих предромантичарских писаца религиозних састава) професор Радослав Ераковић у књизи *Религиозни еп српског предромантизма*, овом аутору посвећује неколико уводних поглавља, али овом делу посвећује свега неколико редака и то у фусноти у којој се наводи да је ово дело настало под директним утицајем српске хагиографске традиције, пригодног карактера, релативно ограниченог књижевноисторијског значаја и естетске вредности (в. Ераковић 2008: 25). И поред све жеље да у овом делу пронађемо нешто што је можда промакло ранијим проучаваоцима, нисмо успели у томе, те се морамо сложити са ставом професора Ераковића о вредности овога дела.

Ако погледамо хронологију издања Ракићевих дела, уочићемо да је он углавном своја дела објављивао у периоду од 1798. до 1808, док ово дело настаје тек 1814. године, дакле шест година након последњег *Житија Василија Великог*. С обзиром на то да је *Житије Стефана Првовенчаног* настало на молбу студеничког игумана Милентија и да је издато шест година након његовог последњег дела овакве форме, може се закључити да је Викентије Ракић прекинуо с писањем стихованих житија. То се, наравно, одразило и на саму уметничку обраду дела, а што нас наводи на закључак о дезинтеграцији оваквог типа књижевног жанра.

Житије преподобнаго Стефана Првовенчаного краља сербскога, нареченог в монасех Симона није ништа друго до десетерцима¹⁴ препевано *Синаксарско житије Светог Симона* патријарха Пајсија, са додатком о новијим преносима моштију светитеља.

Иако кратко, *Синаксарско житије светог Симона* у основној замисли углавном прати законитости овога жанра уз поједина одступања, а како *Житије преподобнаго Стефана Првовенчаного* у свему прати ово Пајсијево дело, онда се исто може рећи и за њега:

1. Заглавље: „Месеца септембра, 24. дана, успомена преподобног оца нашег Симона монаха, који беше првовенчани краљ Стефан српски” (Пајсије 1993: 77);

Житије Викентија Ракића, с обзиром на то да није имало употребну функцију, овог податка нема.

---

¹⁴ „Еписки десетерац постаће веома омиљен стих и српског предромантичног епа. Вићентије Ракић, Гаврило Ковачевић, Милован Видаковић и други користе овај стих најчешће римован, у својим поетским путописима, легендама и животима светаца, у својим еповима о српском устанку и другде” (Павић 1983: 431). Међутим, еписки десетерац свој врхунац постићи ће у народу, тј. у песмама које је испевао народ.

2. Родитељи: „Овај свети и преподобни отац наш Симон монах постаде од родитеља благочестивих, то јест Симеона, нареченог Немање, а мајке Ане” (Пајсије 1993: 77).

Симон монах от свјата колена/ Син Немање благога корена./ Первовенчан цар Сербљем бијаше,/ Стефан вториј он се тако зваше./ Отец њему Симеон бијаше,/ Света Ана мати му се зваше (Ракић 2013: 171).

У овим уводним стиховима Викентија Ракића стали су и подаци о домовини и имовини светог, који су у житију од патријарха Пајсија издвојени.

3. Домовина: „А овај Свети Симон монах, боговенчани краљ Стефан, прими краљевство српско 1182 (?) (6690) године, други Немањић” (Пајсије 1993: 77);

4. Име светог: „Симон монах, боговенчани краљ Стефан”.

5. Аскеза:

А овај Стефан првовенчани краљ подиже велику цркву где се стичу Морава и Ибар, названу Жича, храм Вознесења Господа Бога и Спаса нашег Исуса Христа, која се назва Прва архиепископија српска. И друге многе цркве подиже овај свети Првовенчани краљ, као што рекосмо. И лепо поживе. Сиротима беше отац, а према иноплеменицима ратник непобедив, прогонећи их из својих предела, најпре оне који не желеше да верују у истиниту веру хришћанску (Пајсије 1993: 77).

У *Житију преподобнаго Стефана Первовенчанаго* Викентија Ракића овај део је испеван на следећи начин: „Овај Стефан или рећи Симон,/ Светим Савом тада бивши венчан./ Велику цркву созда на Морави,/ Река Ибар к њојзи се управи./ Житча она јесте наречена,/ Вознесењу тако посвјашчена./ Цркве многе он јоште поправи./ Обитељи велике состави./ Сиротима он бијаше отац,/ И велики милостињодавец./ Отчество он храбро брањаше,/ На душмане крепко војеваше./ Када светиј јереси протера,/ Из пшенице плевели истера” (Ракић 2013: 171).

6. Смрт:

Опет после неколико година Стефан краљ у болест паде предосећајући свој одлазак Богу. А имаше жељу од младости да крај живота прими у монаштву. Но не остављаше га светитељ док син његов Радослав не доспе до пунолетства, и посла ка првосветитељу како би дошао на успење њега блаженог, уистину и преблаженог. И дошавши светитељ, нађе га престављеног из овог маловременог живота ка вечним обитељима. Настаде велики плач и ридање. А светитељ, подигавши руке своје преподобне ка Богу, заповедивши, умири плач и ридање. И сам просузи, но, укротивши сузе, помоли се. И Бог молитвама и његовим доласком ускрсну мртвог. [...] И опроштај примивши од светитеља, опет разреши се од свог живота (Пајсије 1993: 79–80).

Смрт краља Стефана Првовенчаног, његова жеља да прими монашку схиму, његово васкрсење након што је три сата већ био мртав, те његово уснуће после примања монашког завета, Викентије Ракић основни текст патријарха Пајсија, епским десетерцима преноси овако:

Опет Стефан на постељу пада,/ И већ позна, да је смрти време,/ Да телесно он отложи бремене./ Жеља му је била от младости,/ Монашески да остави кости./ Он пошаље писмо светитељу,/ Да му дојде и исполни жељу./ Сава к њему таки је пошао./ Али краља умерша је нашао./ Плач је тада ту велики био,/ Свак је плакао и сузе ронио./ Свети Сава на колена пада,/ Благви Боже, великога чуда!/ Мертав је краљ за три часа био,/ Молитвом је такиј оживио,/ Свјатитељ га обуче у схиму./ Отложи му царску дијадиму./ От Стефана нарече га Симон,/ Потом такиј душу испусти он (Ракић 2013: 173).

7. Чудеса: „А овај Стефан, назван Драгослав, пренесе мошти Симона монаха 1237. (6745) године из манастира Студенице у сопоћанску цркву с великим слављем. И многа чуда и исцељења учини у Сопоћанима” (Пајсије 1993: 80).

Ракићевим језиком речено: „Овај Стефан Драгослав рапавиј,/ Мошти свјате он на свет објави./ Пренесе их отуд к Сопоћаном,/ Са частију и великом славом./ Сопоћане он много прослави,/ Јер чудеса тамо многа јави” (Ракић 2013: 174).

Овде настаје прекид у праћењу предлошка Теодосијевог *Житија Светог Саве*¹⁵ па од овог места патријарх Пајсије наставља самостално да исписује житије Светог Симона, почевши од Косовског боја 1389. као својеврсне прекретнице: „Те године монаси манастира Сопоћана сакрише ковчег са телом преподобног Симона монаха од агаренских синова” (Пајсије 1993: 80). Онда ће уследити описивање догађаја везаних за светитељеве нетрулежне мошти:

Године 1628/29 (7137) јави се свети Симон монах истој обитељи, игуману, који извади тело његово из праха земаљског, и објави своје име. А игуман беше у недоумици, убоја се царствујушћих. И опет други и трећи пут такође јави се свети игуману. А игуман, учинивши са братијом својом савет, пође ка митрополиту рашком кир Јосифу и обавести о јављању светог. А он, бојећи се владајућих не

¹⁵ „Пајсеј је искористио поглавља овог Теодосијевог списка која се односе на Стефана Првовенчаног на тај начин што их је прерађене уградио у своје *Житије*. У преради је ишао за сажимањем и свођењем на нужне податке, чиме је приповедачки ток лишио богате изражајности и књижевних вредности које је Теодосије остварио. Притом је долазило до изостављања читавих делова из Теодосијевог *Житија*. Ипак, не бисмо рекли да се овде ради о лошијем писцу, него о преношењу литерарне грађе из једног жанра у други са њеним нужним прилагођавањем новим захтевима. Законитости које прате синаксарско житије свакако су композицијом, обимом и начином излагања умногоме различите од оних које се везују за опширно житије” (Јовановић 2001: 112).

даде им одговора, већ им заповеди да иду у манастир свој. [...] већ треће ноћи по извешћу игумана о светитељу, јави се свети архиепископу пећком кир Пајсеју у Патријаршији. А он, као поштовалац светог, и жељу имајући упознати светог, и по јављању истог дана крете на пут ка манастиру Сопоћанима. [...] И у време свете божанске службе обуче се патријарх у све служабне одежде и, службу завршивши, одреди место да се копа, где се светог појави гроб и нађоше ћивот нераспаднут и отворише га. О дивног чуда! Нађоше тело неразрушено, као што се и до данас види: власи главе и брада као да су на живом. И положише ћивот на целивање и веру онима који су долазили (Пајсије 1993: 80–841).

Нажалост, како аутограф овога житија није сачуван, а проучаваоци су већ утврдили да у препису на новорускословенски има извесних дописивања која не припадају патријарху Пајсију, поред оног које смо навели, један део односи се и на догађаје који су уследили након Пајсијеве смрти (онај о преносу моштију Светог Симона у Црну Гору), не можемо рећи да су ова места најоригиналнији део житија Светог Симона.

Управо у чудима и пророчким сновима професор Сава Дамјанов види основу пројекције сакралног у религиозним еповима српског предромантизма:

Пројекцију сакралног овде углавном репрезентују многобројна чудеса светаца (чудесна откровења, визије и преображаји, фантастичне игре простором, временом и материјом, мистериозна исцељења и спасавања праведника, читав спектар чудеса после смрти светитеља, тајанствена божанска знамења везана за исте ликове и сл.) као и сва она – директна или индиректна – појављивања врховних оностраних (небеских) ентитета (анђела, Христа, Бога...) (Дамјанов 2011: 154).

Захваљујући епским десетерцима и пословичном исказу, Ракићево *Житије Стефана Првовенчаног* добија живост у излагању догађаја:

На тисјашчу и шесте стотине,/ И двадесет девете године./ Свјатиј краљ се игумену јави./ Да од земље мошти му избави./ Пак игумен с братством отидоше./ Епископу то рашком јавише./ Епископ рече Јосиф чекати./ С епископи совет ће чинити./ Он се боји да не чују Турци./ Јер су злобни као гладни вуци/ Но Бог мошти хоће да објави./ И у земљи неће да остави./ Пак се јавља свјатиј патријарху./ Кир Пајсију престолнику пећку./ [...] / К Сопоћаном он спешно путује./ Шестдесети јоште псалом поје./ Услиши Боже моленије моје/ И јави ми спасеније твоје./ [...] / Кад се свјата литургија поче./ Патријарх се светло обуче./ И соверши литургију свјату./ Заповеди копати на месту./ Ту најдоше кивот неиструлен./ И у њему краљ светиј неврежден./ Власи, брада стоје невредимо./ Учинише свим бити видимо./ Да га види сваки и целива./ Који приступи свак се исцељава (Ракић 2013: 175).

8. Закључак *Синаксарског житија Светог Симона* такође је нетипичан закључак за житије које има за циљ прослављање светог. Међутим, како је патријарх Пајсије био један од најактивнијих патријараха српских, стално на терену, где се суочава са разним недаћама под Турцима, он је

морао тражити неке утехе, гледајући порушене цркве и манастире и одбачене књиге, у општој несрећи хришћана:

По овоме, тих времена и година, рат велики беше, пљачкања и пустошења места и градова и села и манастира. И многе земље опустошише и порушише. И што имам говорити о овоме? Јер ако не поштеде благи Бог свети град Јерусалим, који свим благим беше виновен од почетка, већ га даде Персима и Сараценима грехова ради наших, што би било чудно да и нас не поштеде. Ипак, ако и бежу многа пустошења и паљевине, но Божјом благонаклоношћу и до данас сабирају се иноци, велико славље испуњавајући у славу Бога и пречисте његове матере и свих светих, што од века Богу угодише. Амин (Пајсије 1993: 82).

У овом закључку може се видети и део питања, зашто Бог дозвољава зло, али наш писац одмах налази одговор у људској грешности. Наставак *Житија преподобнаго Стефана Первовенчанаго* прати оно што се збивало са моштима Светог Симона монаха до њиховог измештања у Фенек где је Викентије Ракић био игуман, чиме се ово житије завршава:

Мелентије кад њему предстаде,/ Таки овај с места га познаде./ Фенек њему манастир предаде,/ Са братијом тамо да пребуде./ И све њему вручава у руке./ Све по реду мале и велике/ Да настоји и да заповеда,/ Началствује и посве да влада./ Двадесет первиј месеца октомвра,/ У Земуну свјаштенство се собра./ И остало множество христијана,/ Подиже их на ревност судбина,/ Настојањем проте земунскога,/ Јевтимија отца пречестнога./ По пореклу Иванович звана,/ И пароха Ракич Константина./ И с литијом испратише тело,/ Тропар поју и иду весело./ Истиј вечер дојду к манастиру,/ Славет Бога у Божијем миру./ С парадом су и ту дочекани,/ И у церков мошти донешени (Ракић 2013: 179).

За разлику од *Синаксарског житија Светог Симона* патријарха Пајсија, које се завршава на нетипичан начин, Ракићево „житије во стихи” завршава се молитвеним обраћањем светоме:

О Симоне отче преподобниј,/ Творцу свому добро заслужениј./ Ти за стадо твоје моли Бога,/ Да избави агарјанска ига,/ Прими сије от мене грешнога./ И за мене свјатиј моли Бога (Ракић 2013: 180).

Закључак

Будући усамљен у својим подухватима, патријарх Пајсије остаје последњи писац чија су дела написана у духу старе српске књижевности. Без обзира на то што Томислав Јовановић пише да „његови списи не излазе из оквира поетике старе српске књижевности” (Јовановић 1993: 18), у делу патријарха Пајсија препознајемо дезинтеграцију житија као жанра. То се може закључити и по томе што он нема настављаче, као и у томе што народно предање узима вођство у чувању сећања на прошло време и цело-

купног колективног наслеђа српског културног простора. Слично се може закључити и поводом дела Викентија Ракића. У најзрелијој тршћанској фази Ракићево дело кулминира, а са житијем Светог Василија Великог, доживљава врхунац. Вероватно свестан да наступа ново време, али и заузет другим пословима у ослобођеној Србији, он престаје да пише „житија во стихи” све до 1814. када на молбу Милентија, игумана студеничког, ствара житије Стефана Првовенчаног, а које пише под непосредним утицајем житија Стефана Првовенчаног патријарха Пајсија, стога је ово дело лишено оригиналности, а самим тим и неке веће уметничке вредности. Касније је уследила промоција народног стваралаштва, са тим је дошла и борба за нови језик, што је условило и промену у српској књижевности. Међутим, дело Викентија Ракића, настављајући се на несталу црквену традицију, имало је веома важну улогу у очувању националног и верског идентитета српског народа, нарочито у рубним крајевима, као и у стварању континуитета српске књижевности, прекинутих разним недаћама.

ЛИТЕРАТУРА

Богдановић 1991: Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд: Научна књига.

Варлаам и Јоасаф 2005: *Варлаам и Јоасаф*. Приредио и на савремени језик пренео Томислав Јовановић, Библиотека Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 22, Београд: Просвета; СКЗ.

Дамјанов 2011: С. Дамјанов, *Вртови нестварног, огледи о српској фантастици*, Београд: Службени гласник.

Дамјанов 2011: С. Дамјанов, „Свето писмо као књижевни предложак у религиозном епу српских предромантичара”, у: *Нова читања традиције*. Београд: Службени гласник, 306–310.

Дојчиновић 2015: Д. Дојчиновић, „Епидеиктичко бесједништво и структура житија”, у: *Црквене студије* 12 (2015), 43–65.

Дојчиновић 2016: Д. Дојчиновић, „Жанр житија: проблеми именовања и односа према биографији”, у: *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности*, ур. Гордана Јовановић, Деспотовац: Дани српскога духовног преображења 23, 2016, 209–219.

Ераковић 2008: Р. Ераковић, Радослав, *Религиозни еп српског предромантизма*, Нови Сад: Матица српска.

Јовановић 1993: Т. Јовановић, „Патријарх Пајсије”, у: Патријарх Пајсије, *Сабрани списи*, прир. Т. Јовановић, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд: Просвета; СКЗ, 9–30.

Јовановић 2001: Т. Јовановић, *Књижевно дело патријарха Пајсеја*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

Јовановић 2005: Т. Јовановић, „Житије *Варлаама и Јоасафа* у српском средњовековном наслеђу”, у: *Варлаам и Јоасаф*. Приредио и на савремени језик пренео Томислав Јовановић, Библиотека Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 22, Београд: Просвета; СКЗ, 7–23.

Костић 2015: Д. Костић, „Византијски роман *Варлаам и Јоасаф* (савремен поглед)”, у: *Црквене студије* 12 (2015), 67–76.

Павић 1983: М. Павић, *Рађање нове српске књижевности*, Београд: СКЗ.

Патријарх Пајсије 1993: *Сабрани списи*, прир. Т. Јовановић, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд: Просвета; СКЗ.

Поповић 1985: М. Поповић, *Историја српске књижевности – Романтизам*, књ. 1, Београд: ЗУНС.

Поповић 2013: Д. Поповић, „Када је краљ Стефан Првовенчани уврштен у светитеље”, у: *Зборник радова Византолошког института* L/2013, 573–585.

Ракић 2014: В. Ракић, *Изабрана дела*, прир. С. Дамјанов и Р. Ераковић, Нови Сад: Матица српска.

Ређеп 2008: Ј. Ређеп, *Старе српске биографије (ка поетици жанра)*, Нови Сад: Прометеј.

Скерлић 2006: Ј. Скерлић, *Историја новије српске књижевности*, прир. Јован Пејчић, Београд: ЗУНС.

Струњаш 2011: Б. Струњаш, „Увод у поетику патријарха Пајсеја Јањевца”, у: *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, ур. Валентина Питулић, Косовска Митровица: Филозофски факултет, књ. 2, 219–223.

Трифунровић 1972: Ђ. Трифунровић, „Нацрт за поетику старе српске књижевности”, у: *Стара књижевност*, прир. Ђ. Трифунровић, Београд: Нолит, 127–164.

Трифунровић 1990: Ђ. Трифунровић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд: Нолит.

Žarko N. Milenković

DISINTEGRATION OF THE LITERARY GENRE OF HAGIOGRAPHY

(On the example of the medieval *Martyrological hagiography of St. Simon* by Patriarch Pajsije and pre-romantic verse *Hagiography of venerable Stefan Prvovenčani, the king of Serbia, who took the monastic vow under the name Simon*, by Vikentije Rakić)

Summary

Being alone in his endeavors, Patriarch Pajsije remains the last writer whose works are written in the spirit of old Serbian literature. Regardless of what Tomislav Jovanović writes that “his writings do not come out of the framework of the poetics of old Serbian literature”, we recognize the disintegration of the hagiography as a genre in the work of Patriarch Pajsije. This can be concluded also because he has no followers, as well as in the fact that the national tradition takes the lead in keeping the memory of the past time and the entire collective heritage of the Serbian cultural space. Similarly, it can be concluded also in the work of Vikentije Rakić. Rakić’s work culminates in the most mature phase of Trieste and experiences the climax with the hagiography of **Saint Basil the Great**. Probably aware that a new time is taking place and busy with other jobs in the liberated Serbia, he ceases to write “hagiographies in verse” until 1814 when asked by Milentije, the hegumen of the Studenica Monastery, he created the hagiography of Stefan Prvovenčani, which was written under the direct influence of the hagiography of Stefan Prvovenčani by Patriarch Pajsije; this work is therefore deprived of originality, and thus of some higher artistic value as well. The promotion of national creativity came later, followed by the struggle for a new language, which caused a change in Serbian literature. However, the work of Vikentije Rakić, continuing on the missing church tradition, played a very important role in the preservation of the national and religious identity of the Serbian people, especially in the marginal areas, as well as in creating the continuity of Serbian literature interrupted by various misfortunes.

Key words: medieval hagiography, “hagiographies in verse”, disintegration, poetics of serbian medieval literature, religious ep.